

Погонченкова О., *Аспірант кафедри філософії природничих факультетів,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

АНТИЧНІСТЬ “СРІБНОЇ ДОБИ”: ПАЛІНГЕНЕСІЯ АБО ЕНТЕЛЕХІЯ?

Анотація. Стаття є розміркуванням щодо ролі античності у “срібну добу” російської культури. Запропоновано нову перспективу розглядання концепції ентелехії культури Г.С. Кнабе в контексті розведення явищ ентелехії та палінгенесії. Звернення до античності російських культурних діячів початку ХХ ст. запропоновано означити як ентелехію, яка суттєво відрізняється від відродження. Виводяться два протилежні напрями у сприйнятті античності серед теоретиків “срібної доби”: класицистський та романтичний. Робиться висновок щодо єдиної основи різних способів сприйняття античності на зламі століть: ця основа полягає у відчуженні від класичної культури. Виводяться ознаки нового способу сприйняття й опрацювання античної спадщини.

Ключові слова: ентелехія, палінгенесія, відродження, “срібна доба”, антична спадщина.

O. Pogonchenkova, post-graduate student
Department of philosophy of faculties of natural sciences
Odesa I.I. Mechnikov National University

ANTIQUITY OF RUSSIAN SILVER AGE: ENTELECHY OR PALINGENESIA?

Abstract. The article represents a speculation on the role of antiquity in the cultural space of Russian Silver age. The author offers new point of consideration of a conception of entelechy of culture by Georgy Knabe. In order to separate the process of entelechy with the likes of renaissance the term palingenesia has been used. References to antiquity by important figures of Silver age are suggested to be marked in the context of entelechy process. In perception of antiquity in Russian Silver age two opposite directions are depicted: the classicist direction and the romantic one. The conclusion has been made about same foundation of two opposite way of working with material of antiquity: it lies in alienation from the classic culture. Characteristics of new ways of perception and adaptation of antiquity in modern culture are indicated briefly.

Keywords: entelechy, palingenesia, renaissance, Silver age, classical heritage.

Загальновідомим і незаперечним є еллінський, античний відтінок культури «срібної доби» в її різноманітних проявах: від класичних філологів-викладачів і перекладачів старої школи Т.Ф. Зелінського та І.Ф. Анненського до захоплених і зачарованих провидців і естетів В.І. Іванова і Дмитра Мережковського або захоплено експериментуючих художників і поетів Л. Бакста, К.Ф. Богаєвського, М. Волошина. Сприйняття античності відбувалось на декількох рівнях. Г.С. Кнабе, праці якого багато в чому підказали напрям цієї статті, говорить про три форми освоєння античної спадщини в цей час: “звернення до “діонісичного” витоку <...>; збереження антично-класичного канону як сили, протилежної декадансу; сприйняття античної класики в амальгамі з російською культурою пушкінської пори”¹.

Фактично античність підживлювала всі можливі ходи тогочасної думки, часто взаємовиключні. Така ситуація примушує дослідників переосмислювати цей складний інтенсивний період розвитку російської культури і філософії в перспективі ставлення до античності, роблячи це звернення ключем до

¹ Кнабе, Г.С. (2000). Русская античность. Москва: РГГУ, 139.

часу, що легко породжував нові ідеї і створював імпульси для розвитку нових концепцій, теорій, а іноді навіть цілих сфер знання. Сьогодні існує велика кількість досліджень цієї доби, але найчастіше вони носять чисто історичний характер або вивчають окреме явище чи персоналію. Автора поданої статті цікавить більш універсальна методологія, що спроможна виділити основні прикмети часу, незалежно від безлічі феноменів, що їх оточують і не обов'язково збігаються з ними.

Відштовхнемося ми від поняття ентелехії, що впровадив Г.С. Кнабе у своїх роздумах про період з кінця XIX ст. (90-і рр.) по перші два десятиліття століття XX ст., і у зв'язку з цим детально звернемося до деяких реакцій на це поняття і спроб його розвитку. Можна стверджувати, що “модерністи” початку XX ст. зробили такий стрімкий переворот у сприйнятті античності, що з певного моменту для “російської античності” вже не було шляху назад. З огляду на сформований образ античності, розвивалися не лише класична філологія і антикознавство, не лише філософія, але увесь комплекс гуманітарних дисциплін у російськомовному науковому середовищі XX ст. Первинним завданням даної статті є визначення природи “повороту до античності” у «срібну добу», з'ясування міри його сили і необхідності, а також уточнення поглядів декількох самобутніх мислителів тієї пори на присутність античності в сучасному їм культурному просторі.

Щодо природи сприйняття античної культури ми передбачаємо два варіанти: палінгенесія як відродження-повернення античної культури і ентелехія як оформлення імпульсів іншої культури в конкретно-історичну форму певного часу. Обидва терміни запозичені з філософської мови античності. Палінгенесія як ідея відродження світу після світової пожежі була сформульована у стоїцизмі, пов'язувалася з метемпсихозом у піфагорійців і в сенсі нового, “другого” народження зустрічається навіть у ранніх християнських мислителів. Нас цікавить оновлене значення палінгенесії, що ввійшло до європейського лексикону завдяки італійському ренесансу, для теоретиків якого “палінгенесія стає ключовим словом, що виражає програму воскресіння античного життя, науки і мистецтва”². Термін “ентелехія” впровадив Арістотель у рамках свого вчення про акт і потенцію, у середні віки вийшов із вживання, потім став активно використовуватися в натурфілософії, завдяки чому перейшов у сучасний лексикон природничих наук. Нас він цікавить переважно в культур-філософському прочитанні, якого йому надав Г.С. Кнабе, що як і Е. Гуссерль зайнявся пошуком підстав для пізнання поза аналітичною культурою. Кнабе виділяє три рівні “сприйняття культурного досвіду минулих віків”³: запозичення окремих елементів культури (відбувається на поверхні, декор); дія однієї культури на іншу, пізнішу, як результат історичних контактів; ентелехія визначається як найглибший з трьох рівнів, вона є “поглинанням певним часом змісту, характеру, духу і стилю минулої культурної епохи на тій основі, що вони виявилися співзвучними іншій, пізнішій епосі і здатні задовольнити її внутрішні потреби і запити”⁴. Прикладами виступають ентелехія Середньовіччя в романтизмі і староруська ентелехія «срібної доби» – періоди, які знаменуються інтенсивною культурною переключкою, відбором і засвоєнням чужого, сприйнятого як власного. Таким чином, ентелехія – це “настрій і тон, що панують у фактах культури скоріше, ніж самі ці факти”⁵. Ентелехія як втіленість у культурі навряд чи допускає верифікацію, оскільки задає певний набір мотивів, які виявляються то там, то тут, часто в явищах, що мають між собою мало спільного, і не буває об'єктом спеціального пізнання. І хоч зв'язок ентелехії з культурами минулого очевидний, вона виступає як переживання сьогодення – за Кнабе, це мало не первинна характеристика цього явища. Поняття, що його впровадив Г.С. Кнабе, не отримало широкого наукового поширення, на думку О.Л. Доброхотова⁶, з причини замкненості наук на собі, одна лише культурологія приділяє увагу пошуку так званих “корелятивних морфем”⁷, на підставі яких ми можемо звертатися до культури як цілого і виявляти ентелехію. Сам Доброхотов бачить в концепції ентелехії ключ до подолання корінних суперечностей у культурі (колективно-несвідоме – індивідуальне, світове – національне, традиція – сучасність).

Застосування розробок Кнабе знаходимо в дисертаційній роботі О.Ю. Іванової “Античність як ентелехія культури срібного століття”, в якій автор нарікає на недостатність досліджень у рамках

² Лебедев, А.В. (2010). Палингенесия. Новая философская энциклопедия. Т.3. Москва: Мысль, 190.

³ Кнабе, Г.С. (2000). Русская античность. Москва: РГГУ, 19.

⁴ Кнабе, Г.С. (2000). Русская античность. Москва: РГГУ, 19.

⁵ Кнабе, Г.С. (1994). Материалы к лекциям по общей теории культуры и культуре античного Рима. Москва: “Индрик”, 149.

⁶ Доброхотов, А.Л. (2008). Г.С. Кнабе об «энтелехии культуры». Вторая Навигация: Альманах, 8.

⁷ Доброхотов, А.Л. (2008). Г.С. Кнабе об «энтелехии культуры». Вторая Навигация: Альманах, 8, 29.

окремих дисциплін і обирає концепцію ентелехії для впровадження повноцінного культурологічного підходу. Автор сміливо виносить термін у заголовок, заявляє про власне наукове спадкоємство Г.С. Кнабе, але її прочитання концепції ентелехії викликає деякі сумніви. Джерелом ентелехії античності в срібному столітті Іванова бачить “генетично, послідовно, покоління за поколінням засвоєний “еллінізм” російської православної культури”⁸, що розвивається в сукупності з класичною системою освіти царської Росії. Ці тези незаперечні, складнішою постає справа з висновком, який робить Іванова: чи може “генетичний “еллінізм” породити ентелехію? Чому ентелехія обирає для себе один конкретний період у послідовній “зміні поколінь”, що вбирають античні форми з класичною освітою? Чи потрібно ентелехії “визрівати” в культурі, і якщо так, то наскільки довго?

На наш погляд, усе, що сказала Іванова про ентелехію «срібної доби», можна справедливо віднести до палінгенесії, ідея якої нерозривно пов’язана з генетичним, органічним: палінгенесія-відродження є дивом, але це диво природне, у ньому історичні цикли мають спільну основу з циклами природними. У розумінні Г.С. Кнабе ентелехії не властиво нічого суто генетичного, тут нема ніякої прямої спадкоємності, інакше це було б безглуздо: поняття ентелехії потрібно для позначення більш несподіваних, непрямих процесів. Ентелехія – викид на поверхню чогось з глибин культури, частіше це щось окреме й осколкове, дивовижне з’єднання таких окремих часток, скоріше навіть структура з’єднання як такого, ніж його складові. Кнабе повторює рядки Флоренського, присвячені Троїце-Сергієвій Лаврі: “Не про зовнішнє, а тому поверхнево-випадкове наслідування античності йдеться, навіть не про історичні дії, втім безперечні й численні, а про сам дух культури, про те віяння музики її, яке уподібнити можна схожості родового складу, включно іноді до найдрібніших своєрідностей і до інтонації і тембру голосу, який може бути у членів сім’ї навіть за відсутності зовнішньої подібності”⁹. Таким чином, у дисертації Іванової знаходимо істотну суперечність, оскільки, ставлячи метою розвиток і доповнення положення Кнабе про ентелехію, автор прагне довести, що “ентелехією античності є явище, зумовлене всім попереднім ходом культурно-історичного розвитку, типологічно характерне для *ренесансних моментів* (курсив наш. – О.П.) в історії культури і тому цілком з’ясовне, закономірне і масове в російській культурі срібної доби”¹⁰. Дивує, що автор проводить прямі паралелі з ренесансом, навіть не намагаючись розвести ентелехію і відродження. Характеристика О.Ю. Іванової, на наш погляд, повною мірою відповідає поняттю палінгенесії. Але заради підтвердження гіпотези звернемося до джерела суперечностей – російської «срібної доби».

Загально визнано «срібна доба» як період в історії російської культури охоплює останнє десятиріччя XIX і перші два десятиріччя XX ст. Це час надзвичайно інтенсивного розвитку мистецтва, літератури, філософії, а також наук, що примикають до них, крім того, не лише в безпосередніх сферах культури, але і навколо них спостерігається кипуча діяльність – появляются видавництва, журнали, лекторії, театри, складаються групи по інтересах, стикаються між собою покоління і стани, пишуться маніфести нових мистецьких напрямів і новаторські філософські праці. Дійсно, складно уявити собі прориви, рівні по силі тим, які один за іншим здійснюються в той час. Автори спеціальних досліджень «срібної доби» бачать у позначених прикметах часу так зване “культурологічне зрушення”: “Зосередженням реальності виявляється та, що формує те або інше світобачення, “тканина громадського життя”, з усіма її модифікаціями, з властивим їй тим або іншим облаштуванням праці і побуту, коротше кажучи, – культура з усім багатством її складових <...> Як “суб’єкт”, так і “об’єкт” починають розглядатися крізь призму цього третього, непомітного раніше, витоку”¹¹. Таким чином, у цій “тканині” реальності ми стикаємося з тотальністю канви, в якій жодне явище або подія не існує і не може сприйматися у відособленості від інших. Прикмети часу немовби розлиті по суцільній тканині культури, їх відтінки вгадуються в різних місцях, але одиничний корінь або джерело цього цілісного утворення не може бути виявлено, настільки воно всеосяжне і нерівномірне. Антична спрямованість і захопленість постає чи не першою в низці таких прикмет.

Говорячи про античність у «срібну добу», ми хочемо виділити з клубка усіляких симпатій і (рідше) антипатій два напрями, протилежні по духу і, ймовірно, внаслідок цього суперництва підлягаючих

⁸ Іванова, О.Ю. (1999). Античность как энтелехия культуры серебряного века (Теория и история культуры). Москва: РГБ, 33.

⁹ Флоренский, П.А. (1991). Жизнь и житие Сергия Радонежского. Москва: Советская Россия, 275.

¹⁰ Іванова, О.Ю. (1999). Античность как энтелехия культуры серебряного века (Теория и история культуры). Москва: РГБ, 14.

¹¹ Асоян, Ю., Малафеев, А. (2001). Открытие идеи культуры. Опыт русской культурологии середины XIX – начала XX веков. Москва: ОГИ, 15.

артикуляції. До першого з них – “консервативного” (який може бути також охарактеризований як “класицистський”) – необхідно вважати належними філологів-класиків, перекладачів античної літератури і поетів-стилізаторів, серед них: Т.Ф. Зелінський, І.Ф. Анненський, у деяких моментах свого світогляду В'яч. Іванов. До протилежного табору, табору розвінчувачів, який можна маркірувати “революційним” (у протилежність першому назвемо його “романтичним”), вважатимемо належними М.О. Бердяєва, П.О. Флоренського, Л.І. Шестова. Суть розбіжностей корениться в проблемах історизму, спадкоємності й можливості творчості і свободи в культурі. А. Білий називає найважливішою рисою часу здатність “проникнення у світогляди”¹²: завдяки їй можливим стає не лише вивчення, але й культурний зв'язок з іншими епохами, серед яких антична епоха посідає одно з перших місць. Чудовий філолог Т. Зелінський бачить в античній Греції “другу батьківщину” європейської культури, якій вона зобов'язана не лише своїми цінностями, але і структурою, формою власного мислення. Ця батьківщина має бути збережена попри все (тут Зелінський, зокрема, критикує перешкоди, що чиняться в Росії початку століття класичній освіті), таке збереження, за Зелінським, можливо завдяки здатності засад античної культури до переродження¹³. Попередні переродження відбувалися під чуйним керівництвом ренесансних мислителів в Італії XVI ст. і німецьких відродженців XVIII ст. Наступний етап відбудеться в Росії, і Зелінський закликає однодумців до створення “Союзу третього Відродження”, завдання якого – відстоювання ідей гуманізму в боротьбі з варварством. А варварство настає, воно вже близько – у цьому Зелінський прислухається до свого учителя Т. Моммзена. Відстоюючи ідеї історизму і пильності, ми можемо протистояти його натиску. Перші поштовхи варварства-що-настає стали чутні вже за добу Просвітництва, але справжню загрозу ніс у собі романтизм. Необхідно зміцнювати і розвивати почуття античного і захоплення античністю, яким воно виявляється в сучасності Зелінського, оскільки це почуття може бути останньою ниткою зв'язку з античною культурою. Небезпека, що несе в собі романтичний світогляд, полягає в запереченні ідеалу пильності, який виховала античність і в якому виховувався європеєць: “Ти повинен визнати найгірше для тебе становище, якщо воно є доведеним; ти повинен відмовитися від найдорожчого для тебе переконання, якщо воно є спростованим”¹⁴. У романтизмі ми перестаємо зважати на можливість помилки, на авансцену виходить ірраціоналізм, а поруч із ним нігілізм, егоїзм і нетерпимість. Зелінський намагається відстояти історизм – вершину методології XIX ст., проти якої повстає Ніцше, коли називає її “джерелом несамостійності”¹⁵.

Цікаво, що “діонісієць” В'яч. Іванов, який зауважував, що Ніцше в корені змінив його життя, підтримував роздуми Т. Зелінського про історизм. Він називав античність Єленою, що “воскресалася для символічного Фауста”¹⁶, тобто Європи. Свого ж німецького натхненника він нібито намагається “допрацювати”, пом'якшуючи ефект його “динаміту”. “Ніцше повернув світу Діоніса: у цьому було його посланництво і його пророче безумство”¹⁷, – заявляє Іванов, але цей “геній пафосу” не утримався на пророчій висоті, і від містики “скотився” до еволюціоністської теорії. “Трагічна провина Ніцше в тому, що він не увірував у бога, якого відкрив світу”¹⁸. Не переходячи в площину суперечки про християнство як “переродження” релігії Діоніса, відмітимо тенденцію Іванова до “зведення мостів”, тобто відновленню зв'язків, руйнуванню яких Ніцше присвятив усе своє життя. Іванов, що виходить з тих самих передумов еллінського світобачення, у результаті стає на захист історії і пам'яті, відстоюючи історію минулого як єдино можливого джерела для побудови сучасності.

Але міркування “філологів і філеллінів” підтримують зовсім не всі. І.Ф. Анненський в особистому листуванні називає себе “захисником класицизму, з усіх боків оточеного ворогами”¹⁹. Одним із таких ворогів виявляється М.О. Бердяєв, який різко висловлюється проти культурного “александризма”

¹² Асоян, Ю., Малафеев, А. (2001). Открытие идеи культуры. Опыт русской культурологии середины XIX – начала XX веков. Москва: ОГИ, 162.

¹³ На здатності античності до переродження зосереджує свою увагу В'яч. Іванов (див. нижче), також схожу характеристику дає П.П. Муратов, який вважає, що сприйняття античності у Вінкельмана і Гете “є доказом, що вона може існувати тривало і безмежно”, і відмічає також, що “відродження не є випадковий зміст однієї історичної епохи, скоріше це один із постійних інстинктів духовного життя людства”.

¹⁴ Зелінський, Ф.Ф. (1997). Древний мир и мы. Санкт-Петербург: Алетейя, 91.

¹⁵ Ницше, Ф. (1990). О пользе и вреде истории. Сочинения. Т. 1. Москва: Мысль, 160.

¹⁶ Асоян, Ю., Малафеев, А. (2001). Открытие идеи культуры. Опыт русской культурологии середины XIX – начала XX веков. Москва: ОГИ, 260.

¹⁷ Іванов, В. (1994). Дионис и прадионисийство. Санкт-Петербург: Алетейя, 310.

¹⁸ Іванов, В. (1994). Дионис и прадионисийство. Санкт-Петербург: Алетейя, 319.

¹⁹ Анненский, И., Подольская, И. (сост.) (1987). Избранное. Москва: Правда, 469.

В'яч. Іванова, що перешкоджає творчості, і закликає звільнитися від старої спадщини, яка використалася безліч разів, і піддатися силі нових віянь. “Ці віяння останнього дня і останньої години людської творчості остаточно розкладають старе прекрасне втілене мистецтво, *завжди пов'язано з античністю* (курсив наш. – О.П.), з кристалними формами плоти світу”²⁰. Бердяєв не уявляє нового способу поведінки з культурою в цілком позитивному світлі, багато в чому він здається йому варварським, але визнання цього способу потрібно: “Є таке почуття, що покриви культури роздерті навіки і не може вже бути відродження у старому сенсі, яке було поверненням до античності”²¹. Спроби продовження пам'яті і заклики до нового відродження Бердяєв розцінює як гротескне згладжування й уцяцькування “роздертих покривів” і відвертається у відразі.

П.О. Флоренський відчуває зв'язок нової епохи з античністю, але розглядає її в рамках своєї концепції “геометрії часу”, натхненною неевклідовою геометрією і, зокрема, парадоксом стрічки Мебіуса²². Сучасне Флоренському переживання античності перетворюється, таким чином, на “переживання давно минулого як чогось реально присутнього в сьогоденні, тут і тепер, ніби пульсуючого в “паралельному вимірі”²³. Філософ відкидає еволюціоністське тлумачення розвитку культури і замість нього висуває тлумачення циклічне. Культура рухається в просторі двох полюсів, постійно зміщуючись від одного до іншого, – від полюса “Середньовіччя” до полюса “відродження” і назад. Зв'язок з античною культурою і навіть своєрідне “двійництво” з нею таке сильне в «срібному» столітті тому, що це точка зламу – закінчення попереднього циклу і початок нового. Флоренський оголошує про настання нового середньовіччя і сам стає його пророком.

Таким чином, в усій різноманітності поглядів мислителів «срібної доби» на присутність античності в їх власній культурній реальності можна виділити одну непорушну тезу: все античне у світогляді залишається позаду, класичні “корені” культури відмирають. Чотири самотніх мислителя, що ми розглянули, різняться тільки реакцією на те, що відбувається: “консерватори” прагнуть зберегти і перенести в майбутнє будь-що з грандіозної споруди, що руйнується на їхніх очах, “революціонери” закликають відволіктися від вмираючого і звернутися вперед, до майбутнього, що само собою не побудується. Суть одна – античне перестає бути певною живильною силою, що надає поштовху творчій думці в Росії. Можна виразитися парадоксально, але вірно: антична спадщина відтепер перестає бути спадщиною. «Срібна доба» в цій культурній перебудові стає останнім спалахом, ніби фінальним акордом до цього присутньої в російській культурі античної складової. У світлі протиставлення класицизм – романтизм ми можемо також говорити про певне відображення загальноєвропейського процесу “прощання з античністю” в російській культурі.

За Кнабе, названий період є в корені відмінним від усієї попередньої історії взаємовідносин російської культури з античною спадщиною, яку він детально розглядає в праці “Російська античність”. Антична спадщина в Росії споконвічно додержувалася так званої “грецької” лінії розвитку, протиставленій “римській” європейській. Русь наслідувала Візантії в богослов'ї, церковному мистецтві і чернечому способі життя. Спочатку споглядала, спрямована всередину візантійська культура, що існувала в першу чергу як притулок мислителів, книжників і аскетів, перетворюючись, зберігалася. На протилежність їй “римська” екстравертна лінія голосно заявляла про себе за допомогою законності й нормативності та замість того, щоб терпіти трансформації з боку культури-спадкоємиці, перетворювала сама. Кнабе виділяє два великі періоди “російської античності”: перший з них пов'язаний із християнською проблематикою ісихазма, другий – з петровськими реформами і встановленням нових, європейських по духу, зв'язків з античністю. “У західноєвропейському Відродженні, бароко і класицизмі античність відіграла роль ніби “другої”, власне культурної ідеалізовано-нормативної дійсності. Вона існувала лише в переказі, у давніх текстах і витворах мистецтва, у мовах, якими природно, від народження, не розмовляв ніхто і які потрібно було спеціально освоювати, тобто існувала у всьому тому, що відрізнялося від безпосередньо цього життя, але як би і зливалося з ним, бо

²⁰ Бердяєв, Н., Гальцева, Р.А. (1994). Кризис искусства. Философия творчества, культуры и искусства. Т. 2. Москва: Искусство, 403.

²¹ Бердяєв, Н., Гальцева, Р.А. (1994). Кризис искусства. Философия творчества, культуры и искусства. Т. 2. Москва: Искусство, 418.

²² У “Вдаваностях геометрії” Флоренський пише: “Якщо на стрічці Мебіуса обрати деяку точку, то при її подовжньому русі ми потрапимо в точку, “зворотну” заданій, що збігається з першою точкою по координатах і відокремлюється від неї поверхнею самої стрічки (і це при тому, що стрічка Мебіуса – поверхня одностороння)”.

²³ Асоян, Ю., Малафеев, А. (2001). Открытие идеи культуры. Опыт русской культурологии середины XIX – начала XX веков. Москва: ОГИ, 238.

задовольняло закладеному в історичному і культурному бутті імперативу самовдосконалення і тяжіння до ідеалу. Нині (в епоху Петра. – *О.П.*) увесь цей початок впроваджується і в Росії, але в гострішій, ніж на заході, суперечності з традиціями і практикою історичного існування, а тому і з туманнішими шансами щодо надбання кінцевої гармонії того й іншого”²⁴. Впроваджувана ззовні класицистська античність відкриває хід можливостям найрізноманітніших культурних запозичень, служить приводом і поживою для численних розбіжностей серед інтелігенції, що заклопотана долею російської культури, але в той самий час повторює, хай і не поетапно, з варіаціями, долю своєї західної сестри, а саме поступово занепадає. На початок століття, таким чином, припадає найвища точка античної присутності, і, виходячи з цього, ми цілком можемо називати рухи, що відбувається в культурі, “ентелехією” античності. Знову звернемося до Кнабе: “Подальша еволюція антично-класицистської основи, що її було так глибоко, повно і яскраво розкрито в російському мистецтві на самому рубежі віків і ще кілька років потому, незабаром призводить до втрати живого зв’язку російської культури з власне античною <...> тональністю як цілим і до перетворення її елементів на деякий художній інвентар часу – виразний, точний, науково обґрунтований, але використовуваний для створення творів, що мають мало спільного з минулою ентелехією античної атмосфери”²⁵.

Отже, якщо для характеристики тих культурних зрушень, які відбувалися у «срібну добу» і були пов’язані з античністю нам необхідно підібрати найбільш точний і найменш штучний термін, таким буде ентелехія. Термін палінгенесія був упроваджений для розмежування двох структурно несхожих процесів, які, проте, на поверхні мало розрізняються і можуть бути як би “склеєні” в одно явище. У зв’язку з цим ще раз вкажемо на дисертаційне дослідження О. Ю. Іванової, в якому автор від характеристик ентелехії приходить до ренесансних характеристик, фактично зрівнюючи їх між собою. Ймовірно, такий підхід мав бути дуже корисним, якби проект палінгенесії, або слов’янського відродження античності Т. Зелінського, було здійснено. Але «срібна доба» обмежилася ентелехією, в якій, ніби в останньому ривку, що поглинув усі сили, античний елемент культури спалахнув і згорів у власному полум’ї. Зрозуміло, не слід сприймати таку “смерть” античності буквально. Тут скоріше йдеться про становище, яке антична культура стала займати відносно головної, “материнської” культури: якщо раніше вона відчувалася ще одним рівнем – несуттєво, чи його було розташовано внизу, під або, навпаки, нагорі, над культурою, тепер вона є чимось поміщеним у суворі межі, чимось таким, що відкривається всередині культури тим, хто звертається в її сторону. Така античність ніби втрачає свою владу, але попри це наділяє дослідників, що звернулися до неї, ширшими повноваженнями. Як ні дивно, але для опису подальшого місця і ролі античності в російській культурі пасує образ, що навів Т. Ф. Зелінський в передмові до своєї головної праці “З життя ідей”: “...вона не стоїть окремо від нашої культури, а полягає в ній, як з двох концентричних кругів менший полягає в більшому”²⁶.

Дійсно, античність у російській культурі ХХ і ХХІ ст. є лише невеликим кругом, що має чіткі межі, який можна розглянути і досліджувати під найбільш відповідним кутом, у який можна занурюватися, який можна дробити на окремі фрагменти вивчення, ті самі фрагменти є відкритими до відтворення і стилізації. Античність в якомусь сенсі наближається до нас, і ми бачимо її ясніше, але ціною цього ясного бачення стає наша відчуженість від класичної культури.

References

1. Annenskii, I. Podolskaia (sost.) (1987). Pismo k A.V. Borodinoi. Izbrannoe. Moskva: Pravda.
2. Yu. Asoian, A. Malafeev (2001). Otkrytie idei kultury. Opyt russkoi kulturologii serediny XIX – nachala XX vekov. Moskva: OGI.
3. Nikolai Berdiaev, R.A. Galtseva (vstup. statia, sost., prim.) (1994). Filosofiyaa tvorchestva, kultury i iskusstva. T. 2. Moskva: Iskusstvo.
4. A.L. Dobrohotov (2008). G.S. Knabe ob “entelehii kultury”. Vtoraya Navigatsiya: Almanah. Vyp. 8.
5. F.F. Zelinskii (1997). Drevnii mir i my. Sankt-Peterburg: Aleteiya.
6. F.F. Zelinskii (1995). Iz zhizni idei. T. 1. Moskva: Ladomir.
7. Viach. Ivanov (1994). Dionis i pradionisiistvo. Sankt-Peterburg: Aleteya.

²⁴ Кнабе, Г.С. (2000). Русская античность. Москва: РГГУ, 107.

²⁵ Кнабе, Г.С. (2000). Русская античность. Москва: РГГУ, 153.

²⁶ Зелинский, Ф.Ф. (1995). Из жизни идей. Т.1. Москва: Ладомир, 42.

8. O. Yu. Ivanova (1999). Antichnost kak entelehiya kultury serebrianoogo veka (Teoriya i istoriya kultury). Moskva: RGB.
9. G.S. Knabe (2000). Russkaiya antichnost. Moskva: RGGU.
10. G.S. Knabe (1994). Materialy k lektsiyam po obshchei teorii kultury i kulture antichnogo Rima. Moskva: "Indrik".
11. A.V. Lebedev (2010). Palingenetsiya. Novaia filosofskaia entsiklopediya. T. 3. Moskva: Mysl.
12. P.P. Muratov (1994). Obrazy Italii. Moskva: Respublica.
13. F. Nitsche (1990). O polze i vrede istorii. Sochineniya. T.2. Moskva: Mysl.
14. Florenskii, P. (1991). Zhizn i zhitie Sergiya Radonezhskogo. Moskva: Sovetskaia Rossiia.